

за ред. А. Г. Яреми, В. Г. Ротаня. — К. : Реферат, 2005. — 336 с.

11. Гражданское право : учебник / под общ. ред. Е. А. Суханова. — М. : БЕК, 2003. — Т. 1. — 958 с.

12. Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко. — Харків : Одиссей, 2003. — 1112 с.

13. Вирішення господарських спорів. Застосування норм матеріального права в роз'яс-

неннях і листах Вищого господарського суду України. — К. : Юстініан, 2002. — 640 с.

14. Справа № 32-2/2022/2002 // Вісник господарського судочинства. — 2004. — № 1. — С. 274.

15. Постанова Вищого господарського суду від 28.05.2008 р. у справі № 3/34 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : wrd1026908747.html.

Стаття поступила в редакцію 19.07.2012 г.

УДК 346.2:658.114

Є. О. Жарікова,

здобувач,

Інститут економіко-правових

досліджень НАН України,

м. Донецьк

ЩОДО ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ДОГОВОРІВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА-ГРОМАДЯН У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Розглянуто питання визнання недійсними договорів суб'єктів підприємництва-громадян у процедурі банкрутства. Проаналізовано законодавчі положення у цій сфері. Обґрунтовано необхідність вдосконалення нормативного забезпечення щодо видів договорів суб'єктів підприємництва-громадян, які можуть бути визнані недійсними у процедурі банкрутства та кола осіб, які можуть ініціювати визнання таких договорів недійсними. Сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення положень законодавства з розглянутих питань.

Ключові слова: суб'єкт підприємництва-громадянин, банкрутство, боржник, кредитори, договори, заінтересовані особи, арбітражний керуючий.

Формування економіки України в напрямі ринкових відносин і стрімкий розвиток світових процесів глобалізації сприяли виникненню нових функцій держави, у тому числі щодо захисту усіх суб'єктів права власності й господарювання. З'явилися раніше не відомі українському суспільству правові інститути, що регулюють правовідносини у цій сфері. Одним із таких став інститут банкрутства [1, с. 109].

Законодавство про банкрутство надає суспільству конче необхідний юридичний інструментарій для стабільного функціонування економічної системи, яка базується на засадах ринкової саморегуляції, різних формах кредитування, конкуренції та комерційного ризику автономних виробників продуктів (товарів і послуг).

Внаслідок застосування цього законодавства не лише досягається врегулювання конфліктних відносин між неплатоспроможним боржником і його кредиторами, а й відбуваються прогресивні соціально-економічні зміни, які звільнюють простір для ефективного використання наявних у соціумі обмежених ресурсів, виробництва потрібних йому продуктів та їх безперешкодного обороту. Ефективність юридичного інструментарію законодавства про банкрутство визначається реальними або прогнозованими результатами його застосування, а ці результати оцінюються за об'єктивними критеріями економічної й соціальної раціональності [2, с. 6].

Якість національного законодавства про банкрутство безпосередньо впливає на рівень

© Є. О. Жарікова, 2012

конкурентоспроможності суб'єктів, саме тому воно є рушійною силою економіки держави [3].

Останнім часом на практиці виникли чисельні проблеми у сфері банкрутства взагалі, та, зокрема, суб'єктів підприємництва-громадян, викликані спробами громадян використати процедуру банкрутства з метою позбавлення від необхідності сплачувати споживчі кредити й виконувати зобов'язання перед банками. Прогалини в законі призвели до затягування процедур банкрутств суб'єктів підприємництва-громадян, оспорювання банками прийнятих рішень, скасування рішень судів перших інстанцій.

Об'єктивна реальність зумовила необхідність реформування чинної нині в Україні системи банкрутства і приведення її до рівня найкращих світових практик. У зв'язку із цим виникла нагальна потреба в досконалому перегляді чинної нині редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і запровадження принципово оновленого механізму системи відновлення платоспроможності боржника [4, с. 16]. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 4212-VI від 22.12.2011 р. було внесено зміни до Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і викладено його в новій редакції. Змін зазнали також і загальні положення щодо банкрутства громадян-суб'єктів підприємництва [5].

Питання правового регулювання відносин неспроможності (банкрутства) досліджувалися такими вченими, як Р. Г. Афанасьєв [6], В. В. Джунь [2], В. А. Малига [7], Б. М. Поляков [8], П. Д. Пригуза [9], Е. В. Сгара [10], О. О. Степанов [11] та ін. Однак значущі зміни у правовому регулюванні відносин у сфері банкрутства і, зокрема, банкрутства громадян-суб'єктів підприємництва обумовлюють необхідність проведення подальших досліджень за обраної темою.

Питання, пов'язані з визнанням угод боржника недійсними, належать до найбільш проблемних і дискусійних у науці господарського права [11, с. 91]. У Законі «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р. законодавцем була зроблена спроба оптимізувати регулювання цих питань. Визнанням недійсними правочинів (договорів) і спростуванню майнових дій боржника присвячена окрема ст. 20 Закону, вона містить оновлений підхід щодо вирішення низки

важливих питань у цій сфері, а саме щодо критеріїв і наслідків визнання правочинів (договорів) боржника недійсними, кола осіб, наділених правом ініціювати таке визнання та його порядку.

Однак законодавчі положення щодо визнання недійсними правочинів (договорів) громадян-суб'єктів підприємництва, які пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна громадян-суб'єктів підприємництва заінтересованим особам, потребують певного уточнення, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є обґрунтування необхідності вдосконалення положень законодавства України щодо визнання недійсними договорів суб'єктів підприємництва-громадян у процедурі банкрутства та підготовка конкретних пропозицій у цій сфері.

Згідно з ч. 11 ст. 17 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [12] угода боржника, у тому числі та, що укладена до винесення господарським судом ухвали про санацію, може бути визнана господарським судом за заявою керуючого санацією відповідно до цивільного законодавства недійсною, якщо:

угода укладена боржником із заінтересованими особами і в результаті якої кредиторам завдані чи можуть бути завдані збитки;

угода укладена боржником з окремим кредитором чи іншою особою протягом шести місяців, що передували дню винесення ухвали про санацію, і надає перевагу одному кредитору перед іншими або пов'язана з виплатою (видачею) частки (паю) в майні боржника у зв'язку з його виходом зі складу учасників боржника. Все отримане за такою угодою повертається сторонам. Розгляд заяв керуючого санацією про визнання угод недійсними і повернення всього отриманого за такою угодою здійснюється господарським судом у процедурі провадження у справі про банкрутство.

Цей же підхід має місце у Постанові Пленуму Верховного Суду № 15 від 18.12.2009 р. «Про судову практику у справах про банкрутство» [13], де зазначається, що відповідно до частини п'ятої ст. 17 Закону керуючий санацією має право подавати заяви про визнання угод, укладених боржником, недійсними, а згідно з частиною одинадцятю цієї ж статті угода боржника, у тому числі та, що укладена до винесення господарським судом ухвали про санацію, може бути визнана господарським судом за заявою керуючого санацією відповідно до цивільного законодавства недій-

сною з наведених у цій частині підстав. Розгляд заяв керуючого санацією про визнання угод недійсними і повернення всього отриманого за такою угодою та позову сторони про відшкодування збитків за договором, який не виконується за рішенням керуючого санацією, розглядаються господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство.

Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р. містить загальне положення щодо визнання недійсними правочинів (договорів) і спростування майнових дій боржника. Так, у ч. 1 ст. 20 цього Закону встановлено, що правочини (договори) або майнові дії боржника, які були вчинені боржником після порушення справи про банкрутство або протягом одного року, що передував порушенню справи про банкрутство, можуть бути відповідно визнані недійсними або спростовані господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або конкурсного кредитора за вказаних у законі підстав.

Одночасно у ч. 10 ст. 90 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р. містить спеціальні положення щодо визнання недійсними правочинів (договорів) безпосередньо громадян суб'єктів підприємництва, відповідно до яких «правочини (договори) фізичної особи-підприємця, які пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна фізичної особи-підприємця заінтересованим особам протягом року до порушення провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів».

Тобто у процедурі банкрутства можуть бути визнані недійсними тільки ті правочини (договори) громадян-суб'єктів підприємництва, які було укладено протягом року до порушення провадження у справі про банкрутство, у той час, як за загальним правилом, яке міститься у ч. 1 ст. 20 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р., можуть бути визнані недійсними правочини (договори), які були вчинені боржником після порушення справи про банкрутство.

З урахуванням того, що під час процедури банкрутства громадян-суб'єктів підприємництва також можуть бути укладені правочини (договори), пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна громадян-суб'єктів

підприємництва заінтересованим особам, які порушують права та інтереси кредиторів слід уточнити положення ч. 10 ст. 90 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р. щодо термінів визнання недійсними правочини (договорів) громадян-суб'єктів підприємництва у процедурі банкрутства. У зв'язку з вищевикладеним ч. 10 ст. 90 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22.12.2011 р. пропонується викласти у наступній редакції: «Правочини (договори) фізичної особи-підприємця, які пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна фізичної особи-підприємця заінтересованим особам протягом року до порушення провадження у справі про банкрутство або вчинені боржником після порушення справи про банкрутство, можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів».

Також викликає зауваження підхід законодавця щодо визначення кола осіб за заявою яких можуть бути визнані недійсними правочини (договори) громадян-суб'єктів підприємництва у процедурі банкрутства. У ч. 10 ст. 90 Закону зазначається, що такі правочини (договори) можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів. Тобто з положень Закону прямо випливає, що тільки кредитори можуть ініціювати визнання правочинів (договорів) громадян-суб'єктів підприємництва недійсними у процедурі банкрутства.

Якщо порівняти ці положення із загальною процедурою визнання недійсними правочинів (договорів) і спростування майнових дій боржника, яка визначена ст. 20 Закону, то буде видно, що між ними існує суттєва різниця. Так, у ч. 1 ст. 20 встановлено, що правочини (договори) або майнові дії боржника можуть бути відповідно визнані недійсними або спростовані господарським судом за заявою або конкурсного кредитора, або арбітражного керуючого. Що ж стосується громадян-суб'єктів підприємництва, як було зазначено вище, таким право наділено тільки кредиторів. Але такий підхід не можна вважати виправданим. Як показує досвід, кредитори громадян-суб'єктів підприємництва не завжди можуть у повному обсязі проаналізувати усю необхідну інформацію й оцінити доцільність ініціювання визнання правочинів (договорів) недійсними. Частинами 6–7 ст. 91 Закону передбачено, що

«у постанові про визнання фізичної особи-підприємця банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута в порядку, встановленому цим Законом для призначення розпорядника майна». Ліквідатор відкриває спеціальний банківський рахунок, на який зараховуються кошти, отримані від продажу майна банкрута, і здійснюються розрахунки з кредиторами банкрута. Виходячи з вищезазначених обов'язків ліквідатора і враховуючи що він має спеціальний досвід і знання у цій сфері, було б доцільним надати також і йому право ініціювання визнання правочинів (договорів) фізичної особи-боржника недійсними із внесенням відповідного уточнення у ч. 10 ст. 90 Закону. Це також відповідатиме загальному положенню ч. 1 ст. 20 Закону про те, що правочини (договори) боржника можуть бути визнані недійсними в межах усього провадження у справі про банкрутство.

Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що запропоновані зміни сприятимуть оптимізації правового регулювання питань банкрутства суб'єктів підприємництва-громадян, захисту прав та інтересів їх кредиторів при визнанні правочинів (договорів) недійсними.

Список використаної літератури

1. Кузьменко О. Аналіз проблем правозастосовної діяльності у сфері фіктивного і прихованого банкрутства / О. Кузьменко, С. Безрутенко // *Право України*. — 2009. — № 3. — С. 109–113.
2. Джузь В. В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / В. В. Джузь ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2009. — 499 с.
3. Вишневецька Х. Реформування законодавства у сфері банкрутства / Х. Вишневецька // *Юридична газета*. — 2010. — № 47. — С. 13.
4. Кот О. Спроби реформування системи банкрутства в Україні / О. Кот, Н. Дроздова // *Юридична газета*. — 2010. — № 27. — С. 16.
5. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника

або визнання його банкрутом» : Закон України від 22.12.2011 р. № 4212-VI // *Голос України*. — 2012. — № 8–9.

6. Афанасьєв Р. Г. Проблеми правового регулювання банкрутства за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Р. Г. Афанасьєв ; НАН України, Ін-т економіко-прав. дослідж. — Донецьк, 2001. — 20 с.

7. Малыга В. А. Правовое обеспечение санкции и минимизации негативных последствий банкротства : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / В. А. Малыга ; НАН України, Ін-т екон. — прав. дослідж. — Донецьк, 1999. — 164 с.

8. Поляков Б. М. Правовая проблема регулирования несостоятельности (банкротства) : дис. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Б. М. Поляков ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. — Донецьк, 2003. — 437 с.

9. Пригуза П. Д. Проблеми предмета регулювання відносин неспроможності та банкрутства в Україні / П. Д. Пригуза // *Вісник господарського судочинства*. — 2011. — № 1. — С. 106–116.

10. Сгара Е. В. Використання інституту мирової угоди у процедурі банкрутства : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Е. В. Сгара ; НАН України, Ін-т екон. — прав. дослідж. — Донецьк, 2005. — 17 с.

11. Степанов А. А. Предупреждение банкротства в рамках производства по делу о банкротстве: теория и практика : монография / А. А. Степанов. — К. : КНТ, 2008. — 312 с.

12. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII // *Відомості Верховної Ради України*. — 1992. — № 31. — Ст. 440.

13. Про судову практику у справах про банкрутство : Постанова Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 15 // *Вісник Верховного суду України*. — 2010. — № 2. — С. 3.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2012 р.